

Kokonaisesitys riita-asian oikeudenkäynnistä

Lakimies
7–8/2022
s. 1467–1471

Antti Tapanila

Siviiliprosessi

Suomalainen Lakimiesyhdistys. Helsinki 2021. XIV + 737 sivua.

1. Teoksen näkökulma

Viime vuosina on esitetty useita kriittisiä ja huolestuneita puheenvuoroja suomalaisen siviiliprosessin tilasta. Kritiikkiin onkin aihetta. Esimerkiksi World Justice Project -järjestön 2022 Rule of Law -indeksi osoittaa, että keskeisin epäkohta oikeudenhoidossamme on siviiliprosessin kesto.¹ Tämän vuoksi on hieman yllättävää, että viime vuosina ei ole ilmestynyt riita-asioiden oikeudenkäyntiin ja sen käytännön ongelmiin kohdistuvia yleisesityksiä. Havainto on sitäkin yllättävämpi, kun ottaa huomioon, että oikeudenkäyntimenettelyyn kohdistuvat uudistukset ovat aktivoineet prosessioikeudellista tutkimusta.

Tarkasteltava *Antti Tapanilan* tutkimus on kirjoitettu paikkaamaan tätä epäkohtaa. Teos tulee suureen tarpeeseen ja täyttää aukon Suomen prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa. Tutkimus kohdistuu riita-asian oikeudenkäyntiin yleisissä tuomioistuimissa. Pois on rajattu tuomioistuimen rakenteisiin ja organisaatioon liittyvät kysymykset. Myöskin oikeudenkäynnille vaihtoehtoiset konfliktinratkaisutavat, kuten sovittelu ja välimiesmenettely, jäävät tarkastelun ulkopuolelle. Teos on kirjoitettu ennen kaikkea tuomareille, asianajajille ja muille siviiliprosessin käytännön toimijoille. Se kohdistuu käytännön soveltamistilanteisiin eikä niinkään teoreettiseen siviiliprosessin käsitteenmuodostukseen tai säännösten systematisointiin. Tarkastelu keskittyy siihen, miten riita-asian oikeudenkäynti on mahdollista järjestää tarkoituksenmukaisella ja tehokkaalla tavalla voimassa olevaa prosessilakia noudattaen. Kirjoittaja ilmoittaakin lähtökohdaksi sen, että mikään lainsäädäntömuutos ei tule radikaalisti parantamaan riita-asian oikeudenkäyntiin liittyviä ongelmakohtia, ellei lainkäyttäjillä ole valmiutta kehittää menettelytapojaan.

1. Ks. yksityiskohtaisemmin World Justice Project. Rule of Law Index 2022, s. 83.

2. Sisältö

Käytännönläheisyys tulee ilmi myös teoksen dispositiossa. Lyhyen johdantona toimivan ensimmäisen luvun jälkeen toisessa luvussa käsitellään siviiliprosessin käsitteitä ja periaatteita. Tämän jälkeen tarkastelu etenee kronologisessa järjestyksessä samalla tavalla kuin oikeudenkäynti. Jäsentelyä voi pitää käytännön ongelmatilanteessa tietoa hakevan lukijan kannalta onnistuneena.

Siviiliprosessin funktioita koskevaan keskusteluun kirjoittaja ottaa kantaa toisessa luvussa korostamalla laajaa näkökulmaa. Siviiliprosessi merkitsee jo olemassaolollaan sitä, että yhteiskunnassa on lakiin perustuva mekanismi laillisten oikeuksien toteuttamiseen. Se ylläpitää luottamusta ja takaa yhteiskuntarauhaa. Näin määriteltyä siviiliprosessin yleistä tarkoitusta kirjoittaja nimittää *oikeusvaltiofunktioksi*. Tämä painotus perustelee myös tutkimuksen pyrkimystä tarkoituksenmukaisempien ja tehokkaampien käytännön menettelytapojen omaksumiseen. Kuten kirjassa todetaan, yhteiskunnassa, jossa valtiollinen lainkäyttö menettää uskottavuutensa, voidaan ajautua tilanteeseen, jossa oikeussuojaa on saatavilla mutta vain yksityisesti ja ainoastaan niille, joilla on maksukykyä. Oikeudenkäynnin periaatteista käydään tiiviissä muodossa läpi oikeudenkäynnin kontradiktorisuus, menettelyperiaatteet ja rooliperiaatteet. Myös tässä kirjan teoreettisemmassa luvussa kannanotot pohjautuvat pitkälle kirjoittajan omakohtaisiin kokemuksiin käräjätuomarina. Esimerkkinä tästä mainittakoon kontradiktorisuutta koskeva esitys. Sen loppupäätelmä palautuu yleisen määrittelyn sijasta konkreettiseen oikeudenkäyntitilanteeseen: kontradiktorisuuden tosiasiallisen toteutumisen kannalta merkitystä on – passiivisen kuulemisen lisäksi – sillä, että tuomioistuimien aktiivisesti kuuntelee, mitä asianosaisilla on sanottavana. Kirjoittaja luonnehtii siviiliprosessin kommunikaatioksi, jonka osana asianosaiset ajavat asiaansa tuomioistuimissa ja jonka pohjalta tuomioistuimien laatii tuomionsa.

Siviiliprosessin toimijoita koskevassa kolmannessa luvussa käsitellään asianosaisia (3.1), sivullisen osallistumista oikeudenkäyntiin (3.2) sekä asianosaisten edustajia ja avustajia (3.3). Tämän jälkeen siirrytään tarkastelemaan tuomioistuimia ja tuomareita (3.4). Tähän saakka suomalaisessa prosessioikeudellisessa kirjallisuudessa tuomioistuimia ja tuomareiden asemaa on usein tarkasteltu erillisenä kokonaisuutena, irrallaan muista oikeudenkäynnin toimijoista. Näihin aikaisempiin esityksiin verrattuna kirjoittajan lähestymistapa on paitsi käytännöllisempi myös asianosaiskeskeisempi.

Samana tyypiksi ratkaisuun kirjoittaja on päätenyt myös teoksen neljännessä luvussa. Sen otsikko on siviiliprosessin käynnistäminen. Tässä luvussa keskitytään kanteeseen, vastaukseen ja kumulaatioon liittyvien kysymysten lisäksi myös tiedoksiantoon.

Kirjan viidennen luvun otsikko on oikeudenkäynti kärjäoikeudessa. Sitä voidaan pitää teoksen päälukuna, johon käytännön toimijoiden mielenkiinto eri-

tyisesti kohdistuu. Myös kirjoittaja tiedostaa tämän todetessaan johdantoluvussa, että riita-asian oikeudenkäynnin etulinja on käräjäoikeuden valmisteluvaiheessa, pääasemassa ollaan käräjäoikeuden pääkäsittelyssä, ja hovioikeusvaiheessa varmistetaan selustaa. Viidennessä luvussa tarkastellaan ensin turvaamistoimia, sen jälkeen valmistelua ja lopuksi pääkäsittelyä. Näin muodostuu jälleen selkeä, aikajärjestyksessä etenevä esitys riita-asian oikeudenkäynnistä käräjäoikeudessa.

Tuomioistuinsovittelun omaksumisen johdosta siviiliprosessia sivuavassa tutkimuksessa on lähes koko 2000-luvun ajan keskitytty lähinnä sovitteluun. Sovinnon edistäminen riita-asian oikeudenkäynnissä on kuitenkin siviiliprosessin keskeisimpiä ilmiöitä, ja tämän vuoksi onkin hämmäntävää, kuinka vähän siihen liittyviä kysymyksiä on tarkasteltu. Käytännössä riita-asian oikeudenkäyntiä käräjäoikeudessa ja etenkin valmistelua voidaan nykyisin kuvata ”sovinnon-edistämiskoneistoksi.” Sen vuoksi pitääkin tervehtiä ilolla, että tarkasteltavan teoksen viidennessä luvussa on erillinen jakso (s. 304–313), joka koskee sovinnon edistämistä.

Viime vuosina käydyssä riita-asioiden oikeudenkäynnin epäkohtia koskevassa keskustelussa preklusiota koskevien säännösten väljentämistä on toisinaan pidetty yhtenä siviiliprosessin tehostamiskeinona. Nämä kannanotot ovat ristiriitaisia, kun toisaalta samanaikaisesti on vaadittu prosessinjohton tiukentamista. Käytännön siviiliprosessin valmistelua koskevien havaintojen perusteella voikin tulla myös päinvastaiseen johtopäätökseen. Voidaan kysyä, pitäisikö oikeudenkäymiskaaren preklusiota koskevat säännökset ottaa vakavasti ja saada asianosaiset niiden soveltamisen avulla täyttämään menettelyyn liittyvät velvollisuutensa. Tämän ongelmakentän hahmottamista palvelee erinomaisesti kirjoittajan preklusiota koskeva esitys (s. 320–333). Siinä on myös runsaasti käytännöllisiä neuvoja eri soveltamistilanteita varten.

Eräs suurimmista oikeudenkäymiskaaren (OK) siviiliprosessiin liittyvistä rakenteellisista ongelmista on se, että OK 5:3:n mukaisella summaarisella haastehakemuksella vireille pannut asiat ohjautuvat riitautuessaan samanlaiseen prosessiin kuin laajat riita-asiat. Usein näissä tapauksissa on kyse oikeudenkäyntiaineistoltaan suhteellisen suppeista asioista. Niille on myös tyypillistä, että niissä on laajoja riita-asioita useammin vastaajana yksityishenkilö, joka ei ole hankkinut itselleen lainoppinutta avustajaa. Haastehakemuksen summaarisuus, siinä vedotun todistelun suppeus ja juristiavustajan puuttuminen vastaajalta ovat myös omiaan johtamaan siihen, että summaarisena vireille tulleissa velkomusasioissa joudutaan usein pohtimaan yhtäältä yksipuolisen tuomion antamisen edellytyksiä ja toisaalta takaisinsaannin kriteereitä. Kirjoittaja näyttää tiedostaneen myös mainitut käytännön ongelmat, ja valmistelua koskevan alajakson lopuksi käsitellään erikseen yksipuolista tuomiota ja takaisinsaantia (s. 333–343). Jakso niveltyy hyvin jatkoksi preklusiota koskevaan esitykseen ja kirjoittajan siviiliprosessin tehostamista koskevaan tavoitteeseen, onhan vastaajaan kohdis-

tuva yksipuolinen tuomio keskeinen siviiliprosessuaalinen laiminlyöntisanktio preklusion ohella (s. 333, av. 232).

Todistelua koskeva kuudes luku on sivumäärän (s. 374-510) perusteella toinen teoksen pääluvuista. Siinä kiinnittää huomiota mm. todisteiden torjumista OK 17:8:n nojalla koskeva jakso. Se palvelee kirjoittajan tavoitetta tehostaa menettelyä voimassa olevaa prosessilakia noudattaen. OK 17:8:ssä on lueteltu tyhjentävästi ne tilanteet, joissa tuomioistuin voi evätä asianosaisen nimeämän todisteen. Kirjoittaja toteaa tiivistetysti, että säännöksessä mainitut tilanteet liittyvät todisteen tarpeettomuuteen tai prosessiekonomisiin näkökohtiin. Hän korostaa, että tarkoituksenmukaisuuteen perustuva säännös todisteen torjumiseksi tarkoittaa tuomioistuimen velvollisuutta torjua todisteet, jotka eivät liity riitaisten kysymysten selvittämiseen. Käytännöllisenä neuvona on se, että toisinaan tehokkaampi tapa tarpeettoman todistelun karsimiseksi voisi olla se, että tuomioistuin ilmoittaisi tarpeettoman todistelun johtavaan oikeudenkäyntikulujen korvausvelvollisuuden tarkastelemiseen lopputuloksesta riippumattomasti, jos todistelu on lisännyt asian käsittelystä kertyviä kuluja (s. 423-424). Toinen käytännöllinen neuvo koskee samasta todistusteemasta nimettyä päällekkäistä todistelua. Kirjoittaja esittää, että tällaisessa tilanteessa tuomioistuin voi jättää asianosaisen valittavaksi, mitkä nimetyistä todisteista esitetään, ja ilmoittaa vain rajaamisen laajuuden (s. 424).

Seitsemännessä luvussa käsitellään oikeudenkäyntikuluja. Tarkastelun ulkopuolelle on rajattu oikeusapuun ja oikeusturvavakuutukseen liittyvät seikat. Kirjoittajan kannattaisi ehkä jatkaa nyt tarkasteltavana olevan tutkimuksen kaltaista tutkimussuuntausta kirjoittamalla käytäntöihin keskittyvän kirjan myös rikosprosessista. Siihen voisi sisällyttää selvitykseen oikeusapuun ja oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) mukaisiin puolustajan- ja avustajanmääräyksiin liittyvistä oikeudenkäyntikulujen korvaustilanteista. Tällaisesta selvityksestä olisi suuri apu paitsi käräjäoikeuksien lainkäyttötoiminnassa myös käräjänotaareiden koulutuksessa.

Tutkimuksen kahdeksas luku koskee tuomioistuimen ratkaisua. Siinä käsitellään ratkaisujen lajeja, ratkaisujen sisältöä, menettelyä ratkaisua annettaessa, tuomion korjaamista ja täydentämistä sekä ratkaisun oikeusvoimaa. Ratkaisujen sisältöä koskevan jakson tärkein osa kohdistuu perusteluihin. Tekstiä elävöittää kritiikki niin KKO:n ratkaisujen epäonnistuneita perusteluja (ratkaisut KKO 2018:50 ja 2016:10) kuin käräjäoikeuksien tuomion antamisessa noudattamia käytäntöjäkin kohtaan. Viimeksi mainitusta teemasta kirjoittaja toteaa, että tuomioistuimet antavat riita-asioissa pääsääntöisesti tuomiot kansliassa eikä OK 24:8.2:ssa säädetyn 14 päivän määräajan ylittäminen ole epätavallista. Kirjoittajan johtopäätöksen mukaan käytäntö kertoo siitä, että tuomion laatimisen ja perustelemisen lähtökohdat on ymmärretty väärin eivätkä tuomioistuimet ole kyenneet soveltamaan tuomion laatimisessa tarkoituksenmukaisia työmenetelmiä. Käräjäoikeuksien käytäntöjä tuntevan on helppo yhtyä arvosteluun.

Kansliatuomioiden yleisyyteen ja pitkiin tuomioiden antamisaikoihin liittyvät epäkohdat ovat tuomarikunnan tiedossa. Tästä huolimatta tuomioistuinten edustajat mielellään vaikenivat ongelmista. Jos niitä käsitellään, lääkkeeksi tarjotaan yleisesti lainsäädännön muuttamista eikä voimassa olevan OK:n noudattamista.

Muutoksenhakuoikeutta käsittelevässä yhdeksännessä luvussa ylimääräinen muutoksenhaku on rajattu käsittelyn ulkopuolelle. Myös tässä luvussa on OK:n edellyttämien tehokkaiden menettelytapojen erittelyn ohella kiinnitetty huomiota käytännön epäkohtiin. Kirjoittaja toteaa muun muassa, että hovioikeuksille tehtävissä valituksissa toistuvat vastaavanlaiset virheellisyydet kuin käräjäoikeuksille toimitetuissa kanteissa ja vastauksissa, ja yleisesti ottaen valmistelusta vastaavan jäsenen rooli hovioikeudessa kaipaisi terävöittämistä. Hyvin perustellulta tuntuu myös johtopäätös, jonka mukaan hovioikeuksien käsittelyaikojen pidentymistä ja ratkaisun laatimiseen käytetyn ajan pitkittymistä voi pitää aitona siviiliprosessia koskevana ongelmana.

3. Yhteenveto

Antti Tapanila on kirjoittanut hienon kirjan siviiliprosessista. Teoksessa ei peitellä sitä, että oikeudenkäymiskaassa riita-asioiden oikeudenkäynnille asetetut tavoitteet jäävät monilta osin toteutumatta siviiliprosessin toimijoiden nykyisin noudattamien virheellisten käytäntöjen vuoksi. Teoksen jäsentely on selkeä ja sen ansiosta käytännön tulkintaohjeita etsivän on helppo päästä tiedon lähteelle. Tutkimus sisältää runsaasti käyttökelpoista tietoa tulkintaongelmista. Se on myös rehellinen ja rohkea analyysi suomalaisen riita-asioiden oikeudenkäynnin tilasta tällä hetkellä. Kirjaa voikin suositella kaikille siviiliprosessista kiinnostuneille.

Matti Kuuliala